پەرچەکرداری فەلسەفە لە کاتی تەنگژەکانا بەپێی کۆنت–سپ□نقیل – بەشی 18– ئازاد حەمە

“هیچگەرایش مانای هەیە”
مۆریس بلانشۆ لەمەڕ کافکا

دەستپێك: وتاری فەلسەفی ڕۆژئاوا دەرگا لە پەرچەکرداری ڕەخنەیی دەکاتەوە، کێشمەکێش لەناو پەرچەکرداری□کان دەچێنێت و بەجۆرێکیش کێشمەکێشەکان وەلاوە دەنێت کە دەرگا بە ڕووی چارەسەری گونجاو و پێویست بکاتەوە. قسەکردن لە نەخۆشی و مەرگ ،کە بەشێکن لە پەرچەکرداری فەلسەفە، کارە سەرەتاییە هەمیشەییەکەی فەلسەفەیە. ڕوو بەڕوو بونەوەی فەلسەفییانەی مەرگ هەوڵێکیشە بۆ سنوردارکردنی ترس لە مەرگ. ترس لە مەرگ بۆ فەلسەفە دووبارە و بەردەوامە. مامەڵەی فەلسەفە لەتەك مەرگا بۆ دروستکردنی وێنەی ترە لەسەر ژیان. بیرکردنەوەی لەم جۆرەش چارەسەرە بۆ ڕەتکردنەوەی ئەو ترسەی مەرگ لەسەری دەژیت. بێگومان ئاینیش هەمان شت دەکات. ئاین بەهۆی مەرگەوە بەردەوامی بە خۆی دەدات. شەڕی نێوان مەرك و ترس هەر شەر نییە پەیوەندیشە. مەرگ کە ترس دروستدەکات ترسیش لە مەرگ نزیکماندەکاتەوە. ئەم هاوکێشەیە لەگەڵ پەتای کۆرۆنا گەیشتە ترۆپك. گرفتەکە لێرەوە دەستپێدەکات کە مر□ق□کان مەرگ وەك بەشێك لە مرۆیبوونی خۆیان نابینن. ئەمە و گەلێك دیاردەی دی (ڕەوشت، سیاسەت، ئازادی، گۆشەگیریی) لە ساتەوەختی ک□قید-19 هاتەئاراوە و فەلسەفەش لەوبارەیەوە پەرچەکرداری خۆی نواند. سەرباری ئەوە، ئەم بەشە زەمینە دەڕەخسێنێت بۆ هێنانەگۆی بابگ□تی پەرچەکرداری فەلسەفە لە کاتی تەنگژەکانا، بۆنموونە تەنگژەیەکی وەك ک□قید-19، کە تەنیا بە مەرگەوە تایبەت نییە، ڕەوشت، سیاسەت، ئازادی تادەگاتە کەرەنتین، گۆشەگیریی و تەنیاییش دەگرێتەوە. لەم ڕوانگەوە ئەم بەشە دەخەینە سەرکار و گوێ بۆ دیتنە فەلسەفییەکانی کۆنت–سپ□نقیل Comte-Sponville ڕادێرین و لە کەشێکی فەلسەفی ناهاوشێوەی ئەو بەشانە گۆشەنیگای ئەم بەشە بەره□م□د□هێنین کە پێشتر بەم بیرمەندەوە تایبەتبوون. ئەو شێوە پەرچەکرداری□ فەلسەفییەی کۆنت–سپ□نقیل س□بار□ت ب□ ک□قید-19 د□یجو□ن□ت وروژێنەر و خورپ□اوییە. وروژێنەرە چونکە لە شوێنە هەستیارەکانەوە دەستپێدەکات. خورپەهێنەریشە چونکە بە نەبیستراو و بە بیرلێنەکراو

ئاشنامان دەکات. وەنەیەکی ئەوتۆش لەئارادایە کە ئەم تەنگژەیە کۆمەڵگا دەگەڕێت؟ ئەوانەی پێیانوایە ئەم تەنگژەیە هیچ شتێک ناگۆڕێت هەڵەن. ئەوانەش هەر هەڵەن کە پێیانوایە تەنگژەکە هەموو شتێک دەگۆڕێت. ئەم پەتایە هەموو جۆرە کێشەیەک دەخاتەڕوو حەیفیش هیچیان چارەسەرناکات. ئابووری هەر وەک پێشتر بەربەستەکانی دەهێڵێتەوە. تەبێیت کرێدەستی هەندێک کار کە سودێکی کۆمەڵایەتیان هەیە بەرزبێتەوە؟ گەر ئەوە بکرێت باشە. یاریکەرەکانی تۆپیپێ هەر لەسەر بەدەستهێنانی پارەی زۆر بەردەوامدەبن بەس ئەمە کارمەندی تەندروستی ناگرێتەوە. کەواتە گۆڕانکارییەکان بەو جۆرە نیین کە پێشبینیدەکرێت. لەو وانەش کە لەم تەنگژەیەوە فێریدەبین سێ وانەن: وانەی یەکەم هاریکارییە. واتە خۆپارێزی کە ئەویترپارێزییە و پێچەوانەکەشی ڕاستە. وانەی دووەم چێژی ئازادییە. واتە ئازادی پاش کەڕەنتین. کۆتا وانەش بریتییە لە خۆشەویستی بۆ ژیان.

بێزاریمان لە ئێستامان، ساردوسڕی ژیانی هەنووکەمان وایلێکردووین هەر هەموو، بێ بێ جیاوازی، پرسیارێکی زۆربارە بکەین: جارێکی دی بۆ ژیانی لەمەوبەرمان، بۆ پێش پەتای کۆرۆنا دەگەڕێینەوە؟ زۆربەی ئاماژەکان پێماندەڵێن جارێکی دی ناگەڕێینەوە جیهانی پێش کۆرۆنا و هەرگیزیش مێژوو لە سفرەوە دەستپێناکات. مێژوو لاپەڕەیەکی سپی نییە. کۆنت-سپۆنقیل لەم بارەوە سەرسامانە پێداگری لە تێگەیشتنێکی خۆی سەبارەت بە دیدی کۆتابوون دەکات: ئێستامان گەر بێنی کۆتایبوونمانی لەبێت ئەوە تەنیا لەبەر ئەوەیە کە کۆتایبوونمان بەشێکە لە ئەمە. موخابن، ئەم بیریارە وتەنی، ئەم لایەنە ژورنالیستەکان تێیناگەن. ئەوان تەنیا سەرقاڵەی کاری ناڕوونی خۆیانن. ئەم پەتایە خستومانیەتە بەردەم نادیارییەوە، ئەمەش نادڵنیایی دروستکردووە و نادڵنیایش خەریکە دەبێتە بەشێک لە ژیانمان. ئەم فەیلەسوفە ئەوەش ڕەتدەکاتەوە ئەم پەتایە تۆڵەی سروشت بێت لە مرۆڤ، جەختیشدەکات بەرهەمی تێکچوونی هاوسەنگی نێوان مرۆڤ و دەوروبەرەکەیەتی، بەشێکیشە لە شەڕی نێوان مرۆڤ و میکرۆبەکان کە کۆتایشی بێت بە بەرژەوەندی میکرۆبەکان کۆتای دێت. بەمە هەموو لەسەر ئەوە کۆکین کە، ئەم پەتایە سیاسەت، تەندروستی، سیاسەتی تەندروستی، ئابووری و دەروونناسی تاکەکەکانی خستەژێرتاقیکردنەوەوە. دادوەری ڕەوشتی و بوونی مرۆیی سەرلەبەر کردەوە بە بوارێک بۆ تێڕامان و چەن و چونی فەلسەفی وورد.

پەرچەکرداری فەلسەفە لە کاتی تەنگژەی کۆڤید-19

- **لەسەر ئاستی ڕەوشتی**

کۆنت–سپۆنقیل مەرگی سوکرات دەکاتە مەحەك بۆ قسەکردن لەسەر ئازادی. سوکرات کە بە مەرگی ئازادی هەڵبژارد لە دادوەرەکانی ئازادتر بوو. لەڕەشەوە فەلسەفە دەستپێدەکات، هەروەك ئەوەی کە ڕەوشت دەستپێدەکات. سەرنجڕاکێشترین بۆچوونی ئەم بیرمەندە، کۆنت–سپۆنقیل، لەبارەی ڕەوشتەوە ئەوەیە کە گشت ڕەوشتێك پەیوەندی بە ئەویترەوە هەیە. ڕەوشت پێویستە بەرژەوەندی ئەویتر بەهەندوەربگرێت. هەر ڕەوشت ئەو شتەشە کە مرۆق بەسەر خۆیا دەیسەپێنێت یان ڕەتیدەکاتەوە. لەم سۆنگەیەوە، هێما بۆ ئەوە دەکەین کە کۆنت–سپۆنقیل لە نووسینی""نامەی بچووك لەمەڕ پاکدامەنییە(پاکڕەوشتییە) گەورەکان"" دەمانگەڕێنێتەوە بۆ پرسیارە ڕەوشتییە نەریتییەکان (چی پێویستە بیکەین، کە پێویستە بیکات، چۆن پێویستە بژێین) کە بناغەیان بۆ فەلسەفەی ڕەوشت لە فەلسەفەی ڕۆژئاوا داناوە. کەواتە پرسیاری ڕەوشتی دەکارێت وەڵامی ئەو پرسیارە بداتەوە کە بەم جۆرەیە: چی پێویستە لەسەرم کە بیکەم؟ ئەڵبەتە کەمێك ئەرك. گەر ڕەوشت پێویستیبێت دواجار لە کوێی ژیان ئەم پێویستییە خۆی نمایشدەکات؟ ئەو مانایەی ڕەوشت بە ئاین هەیەتی بە دیوەکەی تری ئاینیش بە ڕەوشت هەمان مانابەخشی خۆی هەیە. ڕەفتاری مرۆقەکان کە لە نێوان باشە و خراپەدا دەخولێتەوە بە بەشێك باشەکان ئەو باشەیە نین و بە بەشێکەی تر خراپەکانیش ئەو خراپەیە نیین. مرۆڤایەتیش کە پێویستی بە شێوەی نێوان باشە و خراپە نییە لە دەرەوەی ئەو شێوەیەش بەردەوامی بە بوونی خۆی هەر دەدات. چی کەی باشە سەبارەت بە خراپە دەبێتە چی کەی خراپە. بەدەر لەوە کۆنت–سپۆنقیل گشت ڕەوشت یەکساندەکات بە ڕێگەی خود لەناو پرسەی ڕەوشتیدا. ئەمەش لە زۆر ڕووەوە پەیوەندی بە دەرکەوتنی خودەوە هەیە وەک بابەتێکی فەلسەفی. لێرە قسەدێتە سەر فەلسەفەی خود لە دیدی دەکارت وەك بابەتێکی گرنگ لە فەلسەفەی مۆدێرنی ڕۆژئاوا. ئەمە وادەکات ویستی ڕەوشتی ئەم خودە جێگای باسی قوەی کۆنت–سپۆنقیل بێت و بۆ ئەو مەبەستەش لە ‘ کۆماری ئەفلاتون’ ەوە دەستپێدەکات و بە تونەلی فەلسەفی دەکارت و کانت، فەلسەفەی ڕۆشنگەری، دا تێدەپەڕێت. لێرەوە بەو تێزە دەگەین کە: ئەم خودەی، کە خۆی پێویستە چاودێری ڕەفتاری ڕەوشتی خۆی بێت، ویژدان و هۆشی خۆی مەحەکی گشت ڕەفتارە ڕەوشتییەکانیەتی نەك هێزە دەرەکییەکان(ئاین بۆ نموونە).

لەسەر قسەی کۆنت–سپۆنڤیل، پێشتر هەندێك بەهای ڕەوشتی و ئاینی کۆیدەکردینەوە ئێستا ئەو بەهایانە لەسەرەمەرگدان. لەکاتێکا مرۆڤایەتی، خەڵك، پێویستی بە کۆبوونەوەیە بە دەوری هەندێك بەها و خەسڵەت وەك سەخاوەت، بەزەیی و میهرەبانی. پێشیوایە ئەو دەمەی مرۆڤ لە ڕوبەڕووبوونەوەی بەدیدا دەبێت پێویستیەکی زۆری بە چاکەیە. دیارە ئەم بەها و خەسڵەتانە هی سەردەمێکی دیاریکراو نیین، مرۆڤایەتی ئەوەتەی هەیە لە خەمیاندایە و هەمیشە پێویستیپێیانبووە. لە ئێستادا کە کۆڤید-19 لەئارادایە، ئەم جۆرە بەها و خەسڵەتانە (سەخاوەت، بەزەیی و میهرەبانی) هەنووکەبوونەتەوە. لە وەڵامی پرسیاری لەئێستادا لە چی دەترسن؟ کۆنت-سپۆنڤیل هەما بە ئەوە دەکات، "دەگرانم بەو شڵەژانەی لە سەسیال میدیا و لەناو ڕای گشتیدا بڵاوبەتەوە. وەك خۆشم هەست بە ترس ناکەم". ئەم بیرمەندە ترس لە مردن بە کۆڤید-19 نابەستێتەوە، ترس لە مردن لای کۆنت –سپۆنڤیل ترسە لە مردن بە شێرپەنجە، جەڵتەی دڵ یان ئەلزهایمەر (کە باوك و دایکی ئەم بیریارەیان کوشتووە). لەرەوە ئەم فەیلەسوفە بەرەو پرسیارگەلێکی ڕەوشتی ڕیشەی دەبات. هیچ نەبێت لە بەرئەوەی کۆڤید-19 سەرمایەداری خستەوە نێو گفتوگۆی فەلسەفی. بۆیە پرسیارە ڕەوشتییە گەورەکەی ئەم هزرڤانە ئاڕاستەی سەرمایەداری دەکرێت. بۆ سەرمایەداری؟ لەبەرئەوەی نایەکسانی بەرهەمدەهێنێت. سەرمایەداری واتە پارە. پارە لای سەرمایەداری پارە دروستدەکات. "بۆئەوەی وەك دەوڵەمەند بمریت پێویستت بەوە دەبێت وەك دەوڵەمەند لەدایکبیت". یەك لەو پرسیارە بنچینەییانەی ئەم بیریارە سەبارەت بە سەرمایەداری ڕووبەڕوومانیدەکاتەوە ئەمەیە: سەرمایەداری ڕەوشتی هەیە؟. باشە گەر سەرمایەداری ڕەوشتی هەبێت چ جۆرە ڕەوشتێکی هەیە؟ ئەی کە بێ ڕەوشت بوو؟ بەبۆچوونی کۆنت–سپۆنڤیل سەرمایەداری نە ڕەوشتی هەیە و نە ڕەوشت هیچ مانایەکی بۆ سەرمایەداری هەیە. سەرمایەداری پێویستە ڕەوشتیبکرێت. ئەم بەڕەوشتیکردنەش مەرجە لە دەرەوەی سەرمایەداری بکرێت نەك لە ناوەوە. ئەمەش دەمێك ساڵە، 150 ساڵێك دەبێت، ڕۆژئاوا کاریتیادەکات: ئازادی سەندیکاکان، یاسای کارکردن، خانەنشینی، بیمەی کەمەڵایەتی و…هتد بەشێکن لە دەستکەوتەکانی ئەو کارتیاکردنە.

▪ لەسەر ئاستی سیاسی

بە بەچوونی کۆنت-سپۆنفیل سیاسەت لەگەڵ بڵاوبوونەوەی کۆڤید-19 کەوتە پەراوێزی تەندروستییەوە. پزیشکەکان بە هاوکاری سیاسییەکان لە فەرەنسا کەرەنتینیان سەپاند بە ئەوەی بیر لە چارەنووسی ئابووری هاوڵاتیان بکەنەوە و بەساڵاچوانیشیان بەوە ترساند گەر لەماڵەوە نەبن دەمرن. کۆنت-سپۆنفیل لە سەرەتادا ئەوەنەی قسەی لەسەر ماوەی کەرەنتینکردن هەبووە ئەوەنە دژی کەرەنتینکردن نەبووە. لە دواتر دژی ئەوە وەستاوەتەوە کە بە ئەو هەموو بایەخە بە ژیانی بەساڵاچووان دەدرێت لەسەر حسێبی ژیانی لاوان و مناڵان! لە□□ر□وە پرسیارە ڕەوشتییەکە بە ئەم بیریارە مەرگ نییە، مەرگ بە کۆرۆناش بەهۆی نەخۆشی ترەوە بوونی هەر هەبووە. کەوابێت ترس لە مەرگ کەرەنتینی دروستکرد. بۆ ئەوەی کەرەنتین پیادە بکرێت سیاسەت بەیاربەدەستبوو. سیاسەتیش کەوتە دەست پزیشکەکانەوە. پزیشکەکانیش بەناوی تەندروستی گشتییەوە سیاسەتیان لەسەر شاشەی تەلەفزیۆنەکان پیادەکرد.

ئەوەی کە ئەم تەنگەژەیە کۆمەڵگەی فەرەنسی بەرەو پتر مەڕەی و هاریکارئامێزتر دەبات یان نابات بۆ کۆنت-سپۆنفیل ئەمە پرسیارێکی گرنگی ئەم قۆناغەیە. شتێکی سروشتییە کە دواترمان وەك پێشتر نەبێت. بەس کەس ناتوانێت فەرەنسای 2021 بە 2019 بگەڕێنێتەوە. ئەوەی هەر لە ئێستاوە پێویستە بە هەمووان ڕوون بێت ئەوەیە کە فەرەنسای 2021 لە زۆر ڕووەوە جیاوازە. بەڵێ فەرەنسا دەگۆڕێت بەس نەك سەرلەبەر. بە وتنی ئەم فەیلەسوفە جگەلەوەی پێویستمان بە ئامرازەکانی ئەو گۆڕینە هەیە هاوکات ئەوەشمان پێویستە کە هەموو دەبێت کۆشش بەهێنانەدی ئەو گۆڕینە بکەین. ئەوانەی پێیانووایە هیچ شتێك ناگۆڕێت هەڵەن. ئەوانەش هەر هەڵەن کە پێیانوایە هەموو شتێك دەگۆڕێت. گرنگە ئێمەی فەرەنسییەکان نەکەوینە ناو جۆرێك لە بەشیراککردن chiraquisationی ژیانی سیاسییەوە (ژاك شیراك مەبەستە). ئەمە بەو واتایە دێت کە سیاسییەکانی فەرەنسا خۆیان لە هەموو جۆرە ڕێفۆرمێك، هەموو شتێك لە پێناوی چاککردنی تەندروستی یان پاراستنی فەرەنسییەکان، دەدزنەوە: پلانی شیراك دژ بە شێرپەنجە، پلانی سەلامەتی ڕێگاوبان، پلان دژ بە نەخۆشی ئەلزاهایمەر، پلان دژ بە پەتا. کوان ئەم پلانانە؟

ئەم بیرمەندە ڕەخنەیەکی زۆر لە ڕۆژنامەوانە فەرەنسییەکان دەگرێت کە خۆیان بەپسپۆڕدەزانن لە هەموو بوارێک و ئامۆژگاری سیاسییە فەرەنسییەکان(سەرۆك کۆمار یان سەرۆك وەزیران) دەکەن و، کەچی سەر لە هیچیش دەرناکەن. هەر لەم هەڵ و مەرجانە ئەم فەیلەسوفە پێیباشە سیاسییەکان خاوەنی بڕیاری سیاسی خۆیان بن و ئامۆژگاری زانایان و پسپۆڕان نابینایانە وەرنەگرن. لە ئێستادا پسپۆڕەکان ، لە

فەرەنسا، ڕۆڵی کەسی پیرۆز دەبینن. ئەمەش شتێکی شەرمهێنەرە!

▪ لەسەر ئاستی ئازادی

ئازادی یەکێکە لەو چەمکانەی لە فەلسەفەی کۆنت-سپ□نقیل دا گرنگیەگی زۆری پێدەدرێت. ئازادی واتە نەبوونی هیچ تەگەرەیەك لەبەردەم ڕەفتاری مرۆڤ، کردنی ئەوەی کە دەیەوێت بیکات. زۆر بەی فەیلەسوفە گەورەکانیش(لۆك، هۆبز، رۆسۆ) جەختیان لەوە کردووە کە ئازادی بە ئازادی ڕەفتاری تاکەوە پەیوەستە. کێشەکە لەوەدایە کە ئازادی ڕەها بوونی نییە و خودی ئازادیش بێ تەگەرە نابێت. ئازادی ڕەها ڕەنگە بوونی نەبێت، هیچ نەبێت لەبەرئەوەی دەوڵەت بوونی هەیە. دەوڵەت گەورەترین تەگەرەیە لەبەردەم ئازادی دا. لە گفتوگۆی قووڵی فەلسەفی بیریاران سەبارەت بە واتای ئازادی دەبینین ئەم واتایە بڕێك ئاقارێکی تەمومژاوی وەردەگرێت بەتایبەت کە واتاکە دەلکێت بە خود، ویستی خود، جەوهەری ویستی ئازاد و… تادەگاتە کردەی هزر. بگرە دەلکێت بەوانەش کە پێیدەڵێن هزری مرۆڤ و ویستی ئەم مرۆڤە، عەقڵ و کردەی ئازادی مرۆڤ. لەبەرئەوە کۆنت-سپ□نقیل لەسەر بناغەی بۆچوونە فەلسەفییەکانی (سپینوزا، مارکس، هێگڵ) ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە ئازادی هزر ئازادی عەقڵە و پەیوەندی بە ئازادی بژاردەوە نییە، بەڵکو پەیوەندی بە ئازادی پێویستییەوە هەیە. واتە ئازادی دەکەوێتە ژێرسایەی پێویستیی□کانی تاکەوە. هەموو ئەمانەش لە سێ ئاقاردا کورتدەکاتەوە: ئازادی کردار، عەفەویەتی ویست، ئازادی پێویست بۆ عەقڵ. گەر ئازادی ڕەها نەشهاتە دی خۆ گرنگە مرۆڤ ئەوەندە ئازاد بێت کە بتوانێت بژیت. ئەمە وادەکات کۆنت-سپ□نقیل باوەڕی بەوە بێت کە ئێمە بە ئازادی لەدایك نابین، دواتر ئەو ئازادییە بەدەستدەێنین. ئازادیش نە ڕەهایە و نەش بێسنوورە. لەبەرئەوە ئازادی هەر لوغز نییە ئامانجیشە. بۆ کۆنت-سپ□نقیل گرنگترین شتێك سەبارەت بە ئازادی شایانی قس□ بێت ئەوەمەیە: چۆن فێربین ئازاد بین. ئەم جۆرە ئازادیە بە ناوی دووەمی دانایی دەزانێت. واتە ئەوە داناییە کە مرۆڤ فێری ئەوە دەکات چۆن ئازاد بێت.

بەپێی کۆنت-سپ□نقیل ئەوەی لە ساتەوەختی کۆڤید-19 بە کردەی ئازادییەوە تایبەتە ئەوەیە کە، بایەخدانی خەڵك لە فەرەنسا بە تەندروستی پتر لە ئازادی هەڵە بوو. ئەم هەڵەیە شیاوە وردە وردە بەرەو وڵاتانی تریش بچێت. لە فەرەنسا وشەی ئازادی (libéral) بەرەو جۆرە تەوهینێك دەچێت. ئەم بیریارە ناچارانە بەم جۆرە دێتەگۆ: ئێستا نازانم لێرە بمێنمەوە یان بچمە سویسرا؟ لە

لەدوانەکیش لەگەڵ ڕۆژنامەیەکی بەلژیکی سەرسامانە قسەدەکات: "لەمانگێکدان با بمرین". بەمە هەما بە ئەوە دەکات کە تەندروستی ناکرێت سەرووی ئازادی بێت، یان شوێنگرەوەی هەموو شتێك بێت. نابێت تەندروستی شوێنی سیاسەت بگرێتەوە، حەیف لەو ساتەوەختی پەتاکە گرتیەوە و ئەوەش ئازادی سنورداركرد.

- **لەسەر ئاستی کەرەنتین = گۆشەگیریی یان کوشتنی ئازادی تاك**

کۆنت–سپۆنڤیل لە لەدوانێك لەگەڵ Le Télégramme باس لە شەکەتی خەی و پارتنەرەکەی دەکات کە چەن ماوەی کەرەنتینیان لە پاریس بردە تەسەر. پێیوایە بە تەمەنی "ئەو" (68 ساڵ) کەرەنتین بە ماوەیەکی زۆر کاردانەوەی نێگەتیڤی دەبێت و پێویستیش ناکات. دەبایە ماکرۆن ،ئەو وتەنی، بیری لەم لایەنە بکردایەتەوە. پێشیوایە ترسناکترین شتێك ئەوە بوو کە هاوتەمەنەکانی ئەم کەرەنتینە درێژخایەنەیان بەخۆیانەوە نەبینیووە. ئاسایی بوو ماوەیەکی کورت ئەمە ڕووبدات نەك ماوەیەکی ئاوا زۆر (لە 11/03 تا 11/05). ئەم فەیلەسوفە خۆی بە سەرەمەستی کەرەنتین نازانێت و دەستپێکردنەکەشی هەر لە سەرەتاوە پێناخۆشبووە. دانبەوەشدا دەهێنێت: ئەم جۆرە شتانە کە دەستپێدەکات لە هەژارترینەوە دەگرێتەوە و بژاردەی کەرەنتینەنش ستراتیژێك بوو لە بەردەم حکومەت. لە فەرەنسا کەرەنتین تووندکرابووەوە. لە ئەڵمانیا شتێك کەمتر دەردەکەوت. لە سوید لابرا بوو ،بەڵام بە ڕێنماییەکانەوە جوڵە هەبوو. کەرەنتینەکە بە کۆنت–سپۆنڤیل بریتی بوو لە زەوتکردنی ئازادی و ترسناکترین شتیش بوو کە نەوەی ئەم فەیلەسوفە بەخۆیەوە بینیوبێتی. بەپێی تەماشاکردنی فەلسەفی کۆنت–سپۆنڤیل سەیرەکە لەوەدا بوو، ئەو ماوە زۆرەی کەرەنتین زۆرتر پزیشکەکان لە شاشەکانەوە دەردەکەوتن تا ئابووریناسان و کۆمەڵناسان. ڕاشکاوانەش دەڵێت: "واملەهات لەماوەی کەرنتینەکە حەزبکەم تووشی کۆڤید-19 ببم و تەنانەت پێشیبمرم بەس ئەوەنە لە کەرەنتین نەمێنمەوە. حەزم لە ژیانە بەس زۆرتر حەزم لە ئازادیە. ناترسم لە نەخۆشی زۆرتر لە کۆیلایەتی دەترسم".
کە بەرامبەر بەم هەموو هەفتانەمان لە کەرەنتینبوون بەرپرسیارە؟ بەگومان هەموومان! ماکرۆن زوو وتی: دەوڵەت تێچوونەکان دەدات. مەگەر دەوڵەت ئێمە نیین! ماکرۆن لەکاتی بڵاوبونەوەی پەتاکە ئەوەشی وت کە پارەی ئەفسونایمان نییە. 100 ملیار یۆرۆ پێویستن بۆ تەمویلکردنی کارەکان. پێیوایە پێویستە ئەو ڕاستیە بزانین کە ئەم پارە زۆرە دواتر لەسەر لاوان و نەوەی ئایندەمان دەکەوێت. ئەم

لایەنە بە ئەم بیریارە بێزارکەرە، ئێوەش هەر بێزارکەرەکە تەندروستی تەنیا بووە بەخەمی بەتەمەنەکان. ئەی ئەو زیانەی لەم هەلو و مەرجە لە لاوان دەکەوێت؟ کەس بیر لەم لایەنە ناکاتەوە. ئەو بەشە پارەیە هەر هەمووشی بەر نەخۆشخانەکان ناکەوێت. ئەم بیریارە فەرەنسییە کەرتی تەندروستی لە وڵاتی فەرەنسا بەو خراپە لەقەڵەمنادات لەچاو وڵاتانی تر. کە ناڵێت کەرتە خراپەکە قوتابخانەکان! ئایا منداڵانمان لە فەرەنسا باش دەنووسن و دەخوێننەوە؟ تا ئیملایان پێنەکەین نازانین چەند بەتوانان. تەبەعییەت نەخۆشخانەکان لە فەرەنسا کەمتر بایەخیپێدرابێت لەچاو زانکۆکان، یان لەچاو: پۆلیسخانەکان، دادگاکان یان زیندانەکان؟ ئەمانە هەموو پرسیارن لەسەر دەزی دامەزراوە گرنگەکان لە فەرەنسا. کەچی بایەخپێدانەکە تەنیا بە تەندروستی بوو. سەیرە!

کەرەنتین هەڕەشەیە لەسەر ئازادییەکان یان دیوەکە لە دیوەکانی مرۆڤایەتی؟ لای کۆنت–سپۆنڤیل ترسی منێکی 70 ساڵ لە تەندروستی خەم نییە ترسە لە ئایندەی مناڵەکانم. کەرەنتین دوو دەرئەنجامی ترسناکی لەوە بەرهات: تەنگژەیەکی ئابووری مەترسیدار (بەبەچوونی ئابووریناسان لە تەنگژەی 1929 ترسناکترە) و کەمکردنەوەیەکی زۆر لە ئاشتی، دەمۆکراسی و ئازادییەکانمان. ئەم بیرمەندە ترسی ئەوەشی هەیە کەرەنتین (گۆشەگیرییەکەی کەرەنتین) خەڵکێکی زۆر بکوژێت لەچاو کۆڤید-19 بەتایبەت لە وڵاتە هەژارەکانا. کۆنت-سپۆنڤیل پێیباش نییە کەرەنتین بە ئەوانەی لە تەمەنی 70 کان درێژە بکرێتەوە. ئەوان پتر لەوانیتر ترسناکتر نیین. بۆیە بەتوڕەبوونەوە دەڵێت: گەر گۆشەگیرکردنم لەپێناوی خۆم بێت سوپاس نامەوێت. ئەم قسانەی کۆنت–سپۆنڤیل ئەوە دەگەیەنن کە بابەتی کەرەنتین تەنیا بابەتێکی تەندروستی نییە، بابەتە لەمەڕ ئازادیش. هەر تایبەت بەم لایەنە ئەوەش دەڵێت: “پزیشکەکانم خۆشەدەوێت، بەڵام خۆمناخەمە ژێرزەبریانەوە. تەناگەم تاکەی پیرەکان لەناو چوار دیوار دادەنرێن. ئەم کەرەنتینەیە کەی کۆتای دێت؟ خستنەناو چواردیوارەوە بە سەرسەلامەتیمانە؟ پێویستە لەناو ماڵەی خۆما بەندکرێم؟ پتر لە کۆیلایەتی دەترسم تا مەرگ. لەماوەی ڕابردوودا هەستم بە خەمباری دەکرد کە بە سویدی نەبووم. هیچ نەبێت لەبەرئەوەی ئازاد تر دەبووم لە جوڵانەوەکانم”.

بەبەچوونی کۆنت-سپۆنڤیل زۆرجار و لەکاتی تەنگژەکانا ئازادییەکانی تاك دەکەونە ژێرفشارەوە. ئارگیومەنتی ئاسایش لە دەمووەختی پەلاماردانە تیرۆریستیەکان بووە پێشنیار، ئێستاش ئارگیومەنتی تەندروستی پێشنیاردەکرێت. سەختە هەر لەسەرەتاوە ڕێکارێك بخرێتەگەڕ کە ژیانی زۆرینەیەك بپارێزێت. هاوکات دەشێت پرسیارێك

بخەینەوە. زۆرێك گومان لەم كۆرەنتینەیە دەكەن. هەندێكیتر پێیانوایە چەند مانگێك دەخایەنێت. دەكرێت ڕێكاریەكان توندتر بكرێنەوە، بەڵام ئایا دەشێت ئارگیومێنتی تەندروستی زەفەر بە ئازادییەكانی تاك ببات؟ بێگومان ناشێت.
كۆنت-سپۆنقیل جەخت لەوە دەكات كە كۆرەنتین پێش هەموو شتێك پارێزگاری لە بەتەمەنەكان دەكات و كاردانەوەی ئابووری خراپیش لەسەر لاوان دادەنێت. بۆیە پێماندەڵێت: وەك باوكێك بەمە قایلنییم! بەڵام مرۆڤایەتی بینینی بەجۆرێكی ترە. پێیوایە ئەمەی مرۆڤ هەموو یەكسانین لە مافەكانمان. لە بەرئەوە دەڵێت: ئەمە بۆ من بەو شێوەیە نییە. مرۆڤەكان لای كۆنت-سپۆنقیل هەمان بەها و گەوهەریان نییە. هەموو ژیانەكان وەك یەك نیین. ژیانی فەیلەسوفێكی قارەمانی وەك كاڤایێس Cavaillès لە ژیانی قێزەوەنێكی وەك كلاوس باربی Klaus Barbie جیاوازە. تەنانەت هەموو مردنەكانیش وەك یەك نین. مردن لە تەمەنی 20 ساڵ یان 30 زۆر جیایە لە مردن لە تەمەنی 68 (كە تەمەنی فەیلەسوفە) یان 90 .
كۆنت-سپۆنقیل لە لێدوانێك لەگەڵ Le Temps دەڵێت: بە ماوەیەكی كورت پێویستبكات كۆرەنتین قبوڵدەكەم بەس نەك ببێتە مانەوەی زۆرەملێم لە ماڵەوە. هیوامەندە سیستەمی تەندروستی نەبێتە سیستەمی ڕەوشتی وەك ئەوەی لە سەردەمی ماكارتیزم McCarthyism داكرا (تۆمەتخستنە پاڵ كەسێك بەبێ بەڵگە).

• لەسەر ئاستی مەرگ

كۆڤید-19 بووە كۆڵەكەی سەرەكی مەرگ. بەهۆی ئەم پەتایەوە مەرگ پتر لە هەر كاتێكی تر خۆی شیاوكرد. بەرۆكی گرتین و وتی هەم. كێشەكە ئەمە نییە كە مەرگ لێرە و لەوێ دەخولێتەوە یان بۆتە باسی هەمووان بەقەد ئەوەی كێشەكە ئەوەیە كە ئەمڕۆ مەرگ وەك شكست سەیردەكرێت نەك شتێكی سروشتی. ئەم لایەنە والە بیریارێكی وەك كۆنت-سپۆنقیل دەكات داوامانلێكات بە خوێندنەوەی مۆنتاین Montaigne بگەڕێینەوە: “”مرۆڤ نامرێت لە بەرئەوەی نەخۆشە لە بەرئەوەی لە ژیاندایە””. ئەم گوزارەی مۆنتاینییە بەنموونە بۆ داكۆكیكردن لەو تێگەیشتنە دەهێنێتەوە كە مەرگ بەشێكی لێدانەبڕاوە لە ژیان كە زۆرینەیەك بەهۆی كۆڤید-19وە بیریانچووەتەوە. وەكیتریش، مرۆڤەكان خەریكی ژیانی خۆیانن و چیانیشبوێت دەیكەن و مردنیان بیرنییە، ئەو دەمەش كە مەرگ لە خۆیان و خزم و كەس و هاوڕێكانیان نزیكدەبێتەوە دەست بە گازندە، گریان و هاوار دەكەن. لە ساتەوەختی ئێستادا كۆڤید-19 بڕیاردەری مەرگە، ئەمەش جۆرە پەشێویەكی دروستكردووە كە بۆتە

هۆکاری دروستبوونی ڕۆڵی لە تێگەیشتنمان سەبارەت بە هاتنی بەمشێوەیەی مەرگ. ئەم فەیلەسوفە گومانناکات کە هەموو دەمرین، ئەڵبەتە ئەوە بە هەواڵە ناخۆشەکە لەقەڵەمدەدات. هەواڵە خۆشەکەش لای ئەم ئەوەیە کە زۆربەمان بە نەخۆشیەکی تر جیا لە کۆڤید-19دەمرین. باشە ئەم چەرمەسەریەی بەهۆی کۆڤید-19وە دووچاریبووینە پەیوەندیمان بە مەرگەوە دەگۆڕێت؟ بەپێی کۆنت-سپۆنڤیل نەخێر نایگۆڕێت، چونکە مەرگ بەشێکە لە ژیان. ڕاستە بەهۆی نەخۆشییەوە دەمرین، بەڵام خودی مەرگ نەخۆشی نییە. مردنمان شتێکی سروشتییە و ئەمەش پێویستە وەک خۆی قبووڵبکرێت. پێویستمان بە پەسەندکردنی مەرگە ئەمەش بۆئەوەی چێژ لە ژیان وەربگرین، دواتر بۆئەوەی بتوانین باشتر بژین. کە لە مەرگ تێدەگەین باشتر دەژیین. دەژیین چونکە دەزانیین مەرگە هەقیقەتە. ئەم بینینە بەرەو ئەم تێزەمان دەبات: پێویستمان بەوەیە ڕوانینمان بۆ مەرگ چاکبکەینەوە. مەرگ ڕاستی ناو ژیانە.

کۆنت-سپۆنڤیل لە لێدوانێک لەگەڵ Le Temps داوامانلێدەکات کەتای بە وێنەی بەختەوەری هەمیشەیی بەنین و خودی کەتابوون، ناکامی و ئاستەنگ وەک بەشێک لە هەل و مەرجی مرۆیی خۆمان ببینین. پێشیوایە تا لەگەڵ مەرگا کۆکنابین هەموو پەتایەک زۆفەرمانپێدەبات. بۆ کۆنت-سپۆنڤیل ئێستامان جێگای تێڕامانە کە پەتایەک بێتە هۆکاری ئەوەی هەمووان دووچاری بێزارییەکی زۆر بکات لەکاتێکا شەڕێکی وەک شەڕی سوریا، کە وێرانی و ئاوارەیی لەگەڵ خۆی هێناوە، لەبیرکرێت، ئەمەو جگەلەوەی مناڵان چیان لەناو ئاگری ئەم شەڕە بەسەرهاتووە تادەگاتە بەدخۆراکی و کاولکاریتر هەموو ئەمانە هێندەی کۆڤید-19 نەبۆتە باسی سوسیال میدیای فەرەنسی. "با لەگەڵیان بمرین"، ئەو گوزارە تووڕەییە ئەم فەیلەسوفە دژ بەو بایەخدانە زۆرە بەکاریدەبات کە بەم پەتایە دەدرێت. پەتاکە مەرگی لەخۆیدا بەرجەستەکرد، باشە ئەی مەرگەکانی تر؟ ئەلزهایمەر و شێرپەنجە زۆر زۆرتر دەکوژێت لەچاو کۆڤید-19 کەچی باسناکرێت. ئەمە وادەکات ئەم فەیلەسوفە ئەو ترسە گەورەیە لە پەتای ناوبراو بە هەڵە بزانێت و گازندەی ئەوەش بکات مەرگ بەهۆی کۆرۆناوە دۆزێکی هێنایەپێشە کە جێگای سیاسەت، ئازادی و خۆشەویستیش بگرێتەوە و ئەوەشمان بیرببەتەوە کە هۆکارەکانی مردن زۆرن، لە نەخۆشی بەشێکە لەو هۆکارانە.

سەرئەنجام کۆنت–سپۆنڤیل دەڵێت: جارێکیان پاتۆلۆجێک (پسپۆر لە نەخۆشیناسی) پێیوتم شەڕی نێوان مرۆڤ و میکرۆبەکان کۆتای نایەت، تەنانەت گەر کۆتایشی هات بە بەرژەوەندی میکرۆبەکان کۆتای دێت. هەرچی مرۆڤایەتییە ڕۆژێک لە ڕۆژان هەر کۆتای دێت، جا ئەو

کۆتایهاتنە بەهۆی ڤایرۆسەوە بێت یان بەکتریاوە، کەوتنەخوارەوەی پارچە نیازکێك بێت یاخود شەڕی ئەتۆمی یان بەرزبوونەوەی پلەی گەرما لە گەردوون. ئەو گفتوگۆ زۆرەش لەبارەی کۆڤید-19وە دەکرێت پێمانناڵێت ئەم پەتایە کۆتای بە مرۆڤایەتی دێنێت و بەهۆی ئەوەشەوە جیهان کۆتای دێت. شەڕی نێوان مرۆڤەکان و میکرۆبەکان زۆر دەخایەنێت. شەڕێکی بەردەوامە و ئەوان تیاشیا سەرکەوتوون. کاتاسترۆفە (بەڵا) تەندروستیەکان بەردەوام هەن و کۆڤید-19 یەکێکە لەوانە. ئەم پەتایە کە زیانێکی زۆر لە مرۆڤایەتی دەدات ئەم کەرەنتین و دیستانسەشی لە سنووری خۆیدا پێویستکرد. هەر لەبەرئەوەی کە شەڕێکە بەردەوامە دەبێت خۆمان بۆ پەتای لەمە کوشندەتر ئامادەبکەین. سەرەڕای ئەمانە، شەڕی نێوان مرۆڤایەتی و میکرۆبەکان تازە نییە و ئەم نەخۆشییەش کۆتای جیهان نییە. لە ڕابردوودا ئەمە زۆر خراپتر بووە. خۆشبەختانەش لەم ماوەیەدا نەمبیستوە کەس باس لەوە بکات کۆڤید-19 سزایەکی یەزدانی بێت، کەسیش نوێژی لە کڵیسە بۆ سەرکەوتن بەسەر ڤایرۆسەکە نەکردووە. ئەمەش نیشانەی پێشکەوتنە! بەڵگەیە لەسەر لەئارادابوونی باوەڕی کەمتر بە نەزانین و مەیلێکی زۆرتر بۆ عەقڵگەریی.

ژێردەر:

http://www.gerardostermann.fr/wp-content/uploads/2017/09/ComTe-SponvillePM_N34_-18-23.pdf

https://www.challenges.fr/economie/andre-comte-sponville-face-a-la-crise-du-coronavirus-gare-au-pan-medicalisme_704287

André Comte-Sponville sur le confinement: “Sacrifier les jeunes à la santé des vieux, cest une aberration”

https://centerforpoliticsanalysis.ru/position/read/id/beregites-sanitarnogo-porjadka

https://www.letelegramme.fr/france/andre-comte-sponville-il-faut-sortir-du-confinement-a-duree-indeterminee-23-04-2020-12542774.php

https://www.lecho.be/dossiers/coronavirus/andre-comte-sponville-j-aime-mieux-attraper-le-covid-19-dans-un-pays-libre-qu-y-echapper-dans-un-etat-totalitaire/10221597.html

https://www.franceinter.fr/idees/le-coup-de-gueule-du-philosophe-andre-comte-sponville-sur-l-apres-confinement

https://www.philomag.com/lactu/dialogues/andre-comte-sponville

francis-wolff-preferons-nous-la-sante-a-la-liberte-43148
André Comte-Sponville. : « Laissez-nous mourir comme nous voulons ! ». Le Temps, 27 avril 2020
André Comte-Sponville, Nietzsche le briseur didoles, interview .dans le Figaro Magazine du 18 août 2013, p. 76
سەبارەت بە بابەتی دانایی، ئازادیی و ڕەوشت بەوانە
André compte sponville,Présentations de la philosophie,éd.Albin Michel S.A,2000,pp : 15-27, 69-79, 143-152